

REFORMÁTUS KÁNTOR

Szerkeszti: Bódiss Tamás és Dávid István

A Magyar Református Egyház a 2009 és 2014 közötti éveket „Kálvin emlékévek”-ké nyilvánította. Az évfordulók általában számvetésre ösztönöznek, így a mögöttünk lévő Kálvin-évek arra is lehetőséget adtak, hogy a reformátor és a zene kapcsolatát újraértékeljük. A Református Kántor idei évi számaiban —a Magyar Egyházzene XX/4. számában olvasható bevezető gondolatokat folytatva— e fölismeréseket osztjuk meg az olvasókkal.

Kálvin és a zene

A genfi dallamok gregorián kapcsolatai

Általában a kálvini reformáció egyik legfontosabb jellemzőjének tartják, hogy a reformátor az egyházi élet és az istentisztelet minden mozzanatát a bibliai alapokra építette, ezért szakított a középkori egyház liturgiai hagyományaival. A genfi reformáció történetét ismerve azonban e megállapítást korrigálnunk kell, hiszen —amint azt előző írásunkban kifejtettük— nem Kálvin törölte el a misét Genfben, hanem a városi tanács, de még az ő odaérkezése előtt.

A tanács eme döntése akkor kétségkívül politikai és nem vallási indítékú volt. Genf —a szövetséges Bern segítségével— elnyerte függetlenségét és a város képviselőtestülete a polgárok nevében elfogadta az evangéliumi tanokat. 1536. május 24-én megesküdtek, hogy „ettől kezdve az evangélium törvénye és Isten igéje szerint fognak élni, véget vetve minden pápista visszaélésnek.”¹ Ahol azonban a függetlenséget nem követi egy új, erős rend kialakulása, ott az anarchia könnyen felütheti a fejét. Ennek jelei mutatkoztak Genfben is, mert egy dolog elutasítani a katolicizmust, az új rend kereteit azonban sokkal nehezebb megteremteni.² Amikor Kálvin Genfbe érkezett, Farel úgy vélte, őt Isten küldte a város megsegítésére. Ismerte az *Institutio* szerzőjének szisztematikus gondolkodását, és ebben bízva remélte, hogy Kálvin segít rendet és új rendszert teremteni a városban. A továbbiakban azt látjuk, hogy az új rend lényeges pontokon a keresztyén egyház ősi hagyományaihoz kapcsolódik. A középkori hagyományhoz kapcsolódás egyik jele éppen a genfi zsoltárdallamok és a gregorián —a korábban ismertnél sokkal erősebb— kapcsolata.

¹ Alister MCGRATH (ford. Nagy Mónika Zsuzsanna): *Kálvin*. Osiris Kiadó, Budapest 2001. 108.

² Uo.

Pierre Pidoux 1962-ben megjelent *A XVI. század hugenotta zsoltárkönyve* című —korábban már említett— kétkötetes munkájában³ a szerző a genfi psalterium születéséről tanúskodó összes akkor ismert forrást és dokumentumot összegyűjtve és elemezve szinte újrarajzolta a zsoltárkönyvről addig ismert képet. Általánosan elterjedt nézet volt,⁴ hogy a genfi zsoltárok dallamai nagy többségükben egykorú világi dalok kisebb-nagyobb mértékű tudatos adaptációjából származnak. Csak XX. század elején mutattak rá⁵ néhány dallam (pl. 80., 141.) gregorián eredetére. Pidoux meglepő eredményekre jutott az eredetkutatásban, midőn a dallamhasonlóságok vizsgálatát a világi és középkori rokonság irányában egyaránt kiterjesztette. Számos további középkori dallamkapcsolatra bukkant, melynek eredményeképpen megállapította, hogy a középkori liturgikus dallamok adaptációi éppen *Bourgeois-nál, a legismertebb és legjelentősebb genfi kántornál a legtudatosabbak és leggyakoribbak*.

Douen-nel szemben Pidoux így vélekedik: „nem állítható, [...] hogy a hugenotta zsoltárok népszerű profán dalok pusztá travesztiái. Az efféle sommás tételeket ezután sokkal árnyaltabb és alaposabb értékelésnek kell felváltani”, másrészt a gregorián átvételek „nem halvány, véletlen találkozások vagy alkalmi reminiscenciák, hanem szándékos, integrális transzpozíciók. ... a gregorián dallamok —leginkább himnuszok vagy szekvenciák— átvétele és átalkítása állandó gyakorlat volt a genfi zsoltárkönyv kidolgozása során.” Végül Pidoux semmi kétséget nem hagy, amikor így fogalmaz: „a hugenotta dallamok szerzői és alkalmazói inkább a katolikus vallásos tradícióval vannak kapcsolatban, mint az egykorú világi chanssonnal.”⁶

Miközben tehát Kálvin újjáformálta, újraépítette az istentiszteleti éneklést, az új zsoltárdallamok jó része —formaviláguk és zeneiségük korszerűsége mellett— megőrizte a kapcsolatot a középkori egyház ősi dallamvilágával. A genfi reformátor Aranyszájú János és Augustinus egyházatyákra hivatkozva helyezte a zsoltárt az egyházi éneklés középpontjába,⁷ de lényegében mintául használta a zsoltáréneklés óegyházi —a teljes psalteriumot használó— hagyó-

³ Pierre PIDOUX: *Le Psautier Huguenot du XVIe siècle*. Vol. I–II. Bärenreiter, Basel (Bâle) 1962. (Elektronikusan: <http://www.archive.org/details/lepsautierhuguen01pido> és <http://www.archive.org/details/lepsautierhuguen02pido>)

⁴ Orentin DOUEN: *Clément Marot et le Psautier Huguenot I–II*. Paris 1878–79 nyomán.

⁵ A. GASTOUÉ: *Le Cantique populaire en France*. Lyon 1924. 149.

⁶ Pidoux könyvét ismerteti CSOMASZ TÓTH Kálmán: „Új dokumentumgyűjtemény a hugenotta zsoltár történetéhez”. Eredeti megjelenése: *Theológiai Szemle* VI (1963) 357–362, újabban in (szerk. BÓDISS Tamás): *Hagyomány és haladás. Csomasz Tóth Kálmán válogatott írásai születésének 100. évfordulójára*. Budapest 2003. 411–413. További konkrét példák: *i.m.* 405–417.

⁷ Az 1543-as előszóban ez olvasható: „... igazán mondja Szent Ágoston: senki sem tud Istenről méltóképpen énekelni, csak az, akit ő tanít meg erre. Ezért ... sem jobb, sem ... alkalmasabb énekeket nem találhatunk, mint a Dávid zsoltárait. ... Ezért buzdíja Aranyszájú János egyházatyá mind a férfiakat, mind a nőket s a gyermekeket: szokjanak hozzá a zsoltárok énekléséhez s ezáltal igyekezzenek lélekben fölemelkedni az angyalok társaságába.” Claude GOUDIMEL: *Zsoltárok. Négy-szólamú kórusok a genfi zsoltárok dallamaira 1565*. Magyarországi Református Egyház, Budapest 2002. 8.

mányát. Az 1562-es énekeskönyv végén ennek tanúságaként megtaláljuk a genfi zsoltáréneklés rögzített rendjét, amely szerint a heti négy istentisztelet alkalomával 25 hét alatt végigénekelték a teljes zsoltárkönyvet.⁸

Bódiss Tamás

Megőrzés és megújítás

Egyházzenei konferencia az új énekeskönyvről

2013. október 24–26-a között háromnapos konferenciát szerveztek Budapesten, melynek témája a készülő új énekeskönyv volt. A konferenciához kapcsolódó hangversenyeken, énekes istentiszteleteken kifejeződött a megújításra való törekvés, a liturgiai reform iránti igény is.

A konferencia a MRE Zsinati Hivatala dísztermében kezdődött megnyitó hangversennyel. Köszöntőt mondott Zsengellér József, a KRE Hittudományi Karának dékánja; Fekete Csaba, az Énekeskönyvi Bizottság elnöke Európa, Magyarország és az egyházi zene a reformáció után címmel tartott előadást, majd a reformáció századának európai műzenéjéből J. P. Sweelinck, E. Du Caurroy, M. R. Coelho és mások műveit adta elő Szilágyi Gyula (orgona), valamint a *Semper Reformanda Énekegyüttes* Király Levente Zoltán vezetésével.

Másnap először az új hollandiai énekeskönyvet mutatta be Pieter Endedijk. Hangsúlyozta, hogy bizonyos nyelvterületek és kultúrkörök, valamint különböző áramlatok hogyan találkoznak az énekeskönyvben, mellyel egyidejűleg megjelent egy orgonakíséretes könyv és egy kóruskönyv is. A gyermekeknek és a fiataloknak is megfelelő énekanyagot akartak biztosítani. Az énekeskönyvet nemcsak templomi használatra, hanem otthoni éneklésre is szánták.

A tizenöt éves svájci énekeskönyvvel és a megújított liturgiával kapcsolatos tapasztalatokat Hans-Jürg Stefan mondta el.

A cseh testvérek egyházának (Partiumból Csehországba települt) egyházzenésze, Ladislav Moravetz a készülő cseh protestáns énekeskönyvről tartott előadást. Elmondta, hogy a tradíciót őrizni és tanítani kell, de biztosítani kell a sokszínűséget is a liturgikus énekekkel és új költésű énekekkel is, ha igényesek és értéket képviselnek. Nyitni kell a gyülekezetek és az ifjúság felé, de nem mindegy, hogy hogyan. Csak az értékeket szabad bevinni az istentiszteletre. A régi cseh énekeskönyvben nem voltak liturgikus tételek, most szeretnének bevinni ezekből is. A templomi énekek mellett otthoni használatra is szánnak énekeket.

A második nap délutánján a XVI–XVII. századi énekek egyetemes jellegéről szólt Bódiss Tamás, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzene tanszé-

⁸ A genfi egyház zsoltáréneklési rendje megtalálható: GOUDIMEL (7. jz.) 495–502. Lásd még BÓDISS Tamás: „A genfi egyház zsoltáréneklési rendje”, in (szerk. Stemler Ágnes, Varga Bernadett): „... mint az gyümölczös és termett szőlővesszőc...” Tanulmányok P. Vásárhelyi Judit tiszteletére. OSZK—Balassi Kiadó, Budapest 2010. 215–221.

kének tanára. Közös énekek és énekeskönyvek a XVI–XVII. században címmel *H. Hubert Gabriella*, az Evangélikus Országos Könyvtár munkatársa, majd a közös énekanyag mai lehetőségeiről *Ecsedi Zsuzsa*, az Evangélikus Kántorképző Intézet tanára szól. Végül *Ferenczi Ilona*, a MTA BTK Zenetudományi Intézetének munkatársa tartott előadást *A genfi zsoltárok helye a magyarországi református és evangélikus énekeskönyvben* címmel. Az előadás után kisebb vita kerekedett arról, hogy meg kell-e őrizni mind a 150 zsoltárt akkor is, amikor csak egy részét éneklik a gyülekezetek. A napot záró vesperáson közreműködő *Budafoki Református Kántorátus-t Papp Anette* vezette.

A harmadik nap délelőttjén a korábban bemutatott holland, svájci és a készülő cseh énekeskönyv tételeiből énekeltek ízelítőt a résztvevők az előadók vezetésével. Délután az új magyar református énekeskönyvről szóló beszámoló keretében Fekete Csaba elmondta, hogy az énekeskönyv befogadásához az egyház istentiszteleti életének kell megújulnia. *Zalatnay István*, a budapesti Erdélyi Gyülekezet lelkipásztora, aki szintén tagja az Énekeskönyvi Bizottságnak, az énekeskönyv szerkesztésének téziseit ismertette a jelenlévőkkel: a szerkesztés alapvető mércéje Isten ígéje kell, hogy legyen; olyan kor énekeit karoljuk fel, amely hitben tiszta (inkább a régi, mint az új énekeket); azt kell kivinnünk az életbe, amit a templomban kapunk, nem pedig fordítva; az objektív hitigazságoknak elsőbbségük van a szubjektív hitélményekkel szemben; alázatosnak kell lenni ahhoz, hogy hozzáfogjunk a revideáláshoz; csak akkor szabad változtatni, ha ahelyett, amit elveszünk, tudunk adni valami mást.

A konferencia előadásai —kép- és hanganyaggal együtt— itt találhatók: <http://egyhazzene.reformatus.hu/index.php?id=119>

Orosz Otília Valéria

a Királyhágómelléki Református Egyházkerület egyházzenei előadója

A szív és a száj

Melyik az első az istentiszteleti éneklésben?

Korunk egyházi éneklését talán soha nem volt sokszínűség és összevisszaság jellemzi. Egyre használatosabbak a divatos könnyűzenei stílusban írt énekek, ugyanakkor egyes egyházzeneszerek, liturgiával foglalkozó lelkészek a XVI–XVII. századi óprotestáns istentisztelet világát tekintik ihlető forrásnak. Világszerte tapasztalható efféle polarizáltság. A közös gondolkozáshoz és útkereséshez elengedhetetlen megérteni, hogy milyen pozitív szándék, cél mozgatja a különböző gondolkodású emberek szívét, hangját, hangszerét.

A mai könnyűzenével élők látszólag sokkal inkább szívből énekelnek, mint ahogy az hagyományos istentiszteleti életünkben tapasztalható. Márpedig lehet-e annál komolyabb érv, mint hogy „Nekünk az van a szánkban, ami a szívünkben!”? Valóban ez lenne a helyes sorrend? Létezik bármilyen érv ezzel szemben?

Ha elsőre mehökkentő is: létezik. Ennek megértéséhez azonban néhány évszázadot vissza kell menni a történelemben. A XVIII–XIX. század fordulóján élt Friedrich Schleiermacher szerint a teológia igazi tárgya a vallás, a vallásos ember. Ebből következően az istentisztelet alapvetően kiábrázoló, kifejező műfaj: a vallásos ember belső világát, érzéseit, gondolatait kell, hogy kifejezze.

E nézet egy teljes évszázadra meghatározta a liberális protestáns gondolkodás istentiszteletről alkotott elképzeléseit. Az első világháború után azonban Karl Barth és követői elvetették az egész liberális teológiai felfogás alapját. Döntő pontokon visszatértek Schleiermacher előttre, kimondván: a teológia nem a (vallásos) emberről, hanem Istenről kell beszéljen, a világgal szemben teljesen más Istenről. Ebből azután az istentiszteletre nézve is gyökeresen eltérő és a reformátorok fölfogásához sokkal közelebb álló nézet következett. Eszerint az Isten és ember közötti dialógusként formát öltő istentiszteleten az elsődleges Isten szava, cselekvése, amire az ember —az Isten által átformált ember— választ ad. Ez bizony alapvetően eltér attól a felfogástól, amelyben a vallásos ember belső világát kiábrázoló monológ zajlik. A Barth óta eltelt évszázadban e két felfogás folyamatosan jelen van az egyházban, és az istentiszteleti énekléssel kapcsolatos vitáknak is ez a végső lényege. Az a felfogás, amely szerint arra kell törekedni, hogy az legyen a szánkon, ami a szívünkben, végső soron a schleiermacheri gyökerű liberális teológia istentisztelet-felfogásának felel meg.

De hát mi az alternatíva? Értelemszerűen a fordítottja: az istentiszteleti éneklésben jobb, ha az kerül a szívünkbe, amit a szánkra veszünk. Vagyis: olyat kell énekelni, közösen imádkozni, amiről biztosan tudhatjuk, hogy Isten akarata szerint való, és ami ezért kívánatos, hogy „lecsorogjon a szívünkbe”, hogy minél bőségesebben érje és hassa át lelkünket.

Ilyen forrás elsősorban maga a Szentírás. Nem véletlen, hogy az egyház történetében minden igazi reformációnak, megújulásnak velejárója volt a zsoltárok újrafelfedezése. Az egyház azonban majdnem mindig egy kicsit ezen kívülre is merészkedett: mást is imádkoztak, mást is énekeltek. Voltak az egyház történetében olyanok, akikben nagyon erős, tiszta hit élt, és azt alkalmas formában tudták kifejezni. Különösen a nagy megpróbáltatások és a nagy megújulások idején születtek igazgyöngyök: énekelt és nem énekelt imákban egyaránt. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint jelenlegi énekeskönyvünk, amelyben csodálatos gazdagsága tárul fel a keresztyén hitből fakadó gondolatoknak, érzéseknek, képeknek, hangulatoknak. Mindez épülésünkre adatott.

E nagy gazdagsághoz egy picit minden nemzedék hozzá tehet. De csak egy picit: szelíden, alázattal. Tudva, hogy sokkal megbízhatóbb az, aminek helyességét, értékét nemzedékek sora próbálta meg, amelynek kimondásáért, megéléséért hitbeli őseink sokszor hatalmas, bennünket megszégyenítő áldozatot hoztak.

A cím az istentiszteletre utal, az istentiszteleti éneklésre, s ez nem keverendő össze a hitmegélés egészével. Valóban igaz, hogy létezik a schleiermacheri „vallásos ember”, a maga legtöbbször gazdag lelki, érzelmi világával, s annak

megnyilatkozásait nem szabad, nem is lehet elfojtani. De nem ez a keresztyén hit végső alapja, lényege. Szabad remélnünk, hogy az, ami most a szívünkben van, majd egyszer letisztult formát találva beköltözik templomainkba is, és gazdagítja az utánunk jövő nemzedékek hitét, életét. De ahhoz, hogy minél több, egyszer majd beérő jó gyümölcsöt hozzon szívünk, arra van szüksége, hogy bőségesen harmatozzon rá az, ami már létező igazi kincs: amit Isten kegyelméből istentisztelettről istentiszteletre az ajkunkra vehetünk.

Zalatnay István

A Szeged-Honvéd téri Református Egyházközség Szegedi Kis István reformátorról elnevezett kórusa 2013. október 5-én ünnepelte megalakulásának 10. évfordulóját. A jubileumi alkalomra az énekkar *Nagy-Szabó Kornélia* —a kórus karnagya, egyben a gyülekezet kántora— vezetésével 11 énekkart hívott meg és látott vendégül. A szegedi baptista, valamint a Kálvin téri és újszegedi református kórusokon kívül távolabbról érkezett a békési, a budakeszi, a soltvadkerti, valamint a szolnoki református gyülekezet énekkara, Debrecenből a Kollégiumi Kántus, Budapestről a Wesselényi utcai Baptista Gyülekezet énekkara, határon túlról pedig a somorjai református, valamint a temesvári református gyülekezet „Új Ezredév” kórusa.

Az ünnepi alkalmon a mintegy 120 fős egyesített énekkar J. S. Bach, Berkesi Sándor, Gárdonyi Zoltán, Lisznyai Szabó Gábor, F. Mendelssohn-Bartholdy, G. Rathbone és J. Rutter egy-egy kompozícióját énekelte. Zongorán közreműködött *Guba Tünde*, orgonán *Róth Márton*. *Kereskenyiné Nemes Livia* lelkipásztor prédikációjában felidézte azokat a teológushallgatóként szerzett élményeit, melyekkel a Debreceni Református Kollégium Kántusában énekelve gazdagodott, és arról tett bizonyosságot, hogy az ott kapott lelki útravaló máig meghatározza az értékes egyházi zene iránti elkötelezettségét.

Sanda István Dániel